

MAREN KVÆRNESS HALBERG

Maren Kværness Hallberg er født 1962 og er oppvokst i skogeiermiljø knyttet til Utstu Lomnes i Rendalen. Utdannet forstkandidat fra Norges Landbruks-høgskole 1987 og skogbruker i Rendalen siden 1988. Ansatt ved Nordøsterdalsmuseet, senere Anno museum, siden 2006. Redaktør for årboka 2015.

SKOGBRUKET I NORD-ØSTERDALEN I 50-ÅRENE

Etter krigen kom år med store endringer. Odd Aukrust, forskningsdirektør i Statistisk sentralbyrå, sa det slik: «Etterkrigstiden vil bli husket som gjennombrotsperioden for traktoren i jordbruket, motorsagen i skogbruket, ekkoloddet i fisket, bulldozere og gravemaskiner i anleggsvirksomhet, løfte- og transportinnretninger i varedistribusjon og transport, selvbetjeningsbutikkene i detaljhandel, de store dataarbeidsmaskiner i deler av tjenesteytende næringer».

Denne artikkelen skal handle om skogbruket i bygdene i Nord-Østerdalen og endringer som skjedde i disse bygdene i 50-årene.

TEKST: MAREN KVÆRNESS HALBERG

Bygdene i Nord-Østerdalen

«Skogbruk er geografi» er det et uttrykk som heter. Om en ser bort fra virke som blir nyttet på garden og virke solgt i bygda, har avstand til kjøper vært avgjørende for utviklingen av skogbruket. For skogsvirke fra Nord-Østerdalen var det gruveindustrien som var kjøperen i nord. I sør var det de store sagbrukene, massevirkeindustrien og eksporten ved utløpet av Glomma. Men innad i bygdene var også av-

stand til fløtningselver og til utbygd veinett avgjørende for lønnsomheten ved skogsdrifter.

Den sørligste delen av regionen er preget av næringsfattige sparagmitt-områder. Lenger nord kommer vi inn i det mer næringsrike Trondheimsfeltet. Høyde over havet varierer fra bygdesenteret i Ytre Rendal på 290 moh, til Folldals bygdesenter som er på over 700 moh.

Jordbruket har en mer sentral plass i nord. Dette kan ikke bare for-

klares ut fra et bedre jordsmonn. Jordbrukets sterke stilling kan også ha sammenheng med forhold knyttet til gruvedriften. Alle arbeidsfolkene som var tilknyttet gruvedriftene skulle ha mat, og dette krevde et intensivt jordbruk og husdyrhold.

Utvikling av eiendomsstruktur kan ofte forklares ut fra geografi og naturgrunnlag. Det vil gå langt utenfor rammen for denne artikkelen å gå inn på årsaks sammensetning for dette. Men det er allikevel fristende å nevne

skoginspektør Ramm, som virket i Nord-Østerdalen på slutten 1700-tallet. Han var sentral i utskiftingen av mye av skogen nord i regionen, og det er nærliggende å tro at han hadde tanker om samspillet mellom kullkjøring og annet arbeid i tilknytning til bergverkene, og de private eiendommene han arbeidet med å skille ut. Eiendommene ble gjerne sett på som støttebruk for familiene til de som arbeidet for bergverket. Sør i regionen betydde derimot tømmer som ble fløtt sørover til de store handelshusene ved munningen av Glomma mer. Her utviklet det seg en annen arrondering av eiendommene. Disse skogene ble mer interessante å eie for kapitalsterke familier.

Mer enn 80 % av eiendommene i Nord-Østerdalen på mer enn 5.000 daa, ligger i Rendals-bygdene. For de øvrige kommunene i Nord-Østerdalen er gjennomsnittseiendommen på under 500 daa. I Tolga og Os finner vi også landbrukseiendommer uten skog. Om en ser på statistikk for skurtømmer for disse årene, kommer over 60 % av levert skurtømmer fra Nord-Østerdalen fra Rendalen. Øvre leverte 22 % og Ytre 39 %. Fordeling av areal for regionens barskog viser i store trekk samme fordeling mellom bygdene. Der Øvre Rendal har 22 %

og Ytre Rendal 40 % av barskogarealet i regionen.

Generelle endringer i 50-årene

50-årene var et tiår med økonomisk vekst og det var tro på framtida. Gjenreisningsperioden etter krigen var over og vi gikk inn i 50-årene med en normaliseringsperiode som senere gikk over i en utbyggingsperiode. Den norske økonomien hadde en årlig vekst på 4-5 %. Norge var det eneste vesteuropeiske landet med ren sosialistisk regjering tidlig på 50-tallet, men utviklingen i Norge fulgte ellers et vanlig vest-europeisk mønster.

Målet var samfunnsøkonomisk utvikling og ett av midlene for å nå dette målet, var økt skogproduksjon. Med Korea-krigen i 1950 kom en øking i sulfittprisen på nær 200 %. Dette var år med etterspørsel etter arbeidskraft i skogbruket. Samtidig forsøkte man å endre skogskjøtselen, slik at det ble produsert mer m³ pr daa. Dette kommer jeg tilbake til senere i artikkelen.

I disse årene sto de kooperative næringsorganisasjonene i landbruket sterkt. Innføringen av jordbruksoppgjøret i 1950 var med på å forsterke viktigheten av disse organisasjonene. Dersom bøndene skulle nå fram i

jordbruks-forhandlingene, forutsatte det at omsetningen av jordbruksproduktene skjedde på en ryddig måte og at bøndene hadde tallgrunnlag å legge fram i forhandlingene. Den sterke lojaliteten til landbruksorganisasjonene som utviklet seg i Nord-Østerdalen gav seg også uttrykk i skogeiersamvirket.

Mekanisering

Det som særpreget skogbruket i 50-årene, var at det tunge slitet var borte. «Kjøp dere en motorsag karer. Så får dere nok hoggere». Det er forstmesteren som sier dette i *Hematt: fortelling frå ei Østlandsbygd* i Axel Bjørnstads bok fra 1951. Fortellingen fanger opp tidsaktuell tenking. Motorsaga økte prestasjonene. Men samtidig gjorde den skogsarbeideryrket mer attraktivt. Og i en tid med etterspørsel etter skogsarbeidere, var kjøp av motorsag et godt virkemiddel for skogeierne. Senere ble det vanlig at det var skogsarbeideren selv som kjøpte sin egen motorsag.

De første motorsagene ble brukt kun til felling. Saga kunne veie opptil 15 kg. Kvisting ble fremdeles gjort med øks. Dette gjorde at hogstarbeidet måtte organiseres på en annen måte. Det var gjerne fire til seks mann pr motorsag. Etter hvert gikk vekta

på motorsaga ned til 10-11 kg.

Arbeid med motorsag medførte mange skader og ulykker. Det var ikke alltid like trivelig å overta ei motorsag, når en visste at den som hadde brukt den før hadde omkommet ved bruk av nettopp denne saga. «Hvite fingre» ble et vanlig fenomen blant skogsarbeidere i 50-årene. Dette var ikke noe nytt fenomen. Fenomenet (Raynond-fenomenet) er kjent fra rapporter fra 1911 og 1913 om arbeidsforholdene til gruvearbeidere. Dette var en muskeltretthet der fingertuppene ble bleke og kalde. Sagene ble senere bedre avviberert, og problemet med hvite fingre ble ikke lenger så vanlig.

Før motorsaga kom, var en dagsprestasjon på 1 m³ pr dag en normal prestasjon. Med motorsaga økte vanlig dagsprestasjon til 2,5 m³. Etter at tømmeret ikke lenger ble barket i skogen, og motorsagene ble mer håndterlige, ble en vanlig dagsprestasjon 10 m³.

Før vi går over til traktorens betydning, er det verdt å minne om at det også var nytt med hest på mange småbruk. Mange av disse hestene var «tysker-hester» som ble solgt på auksjon etter krigen.

Som jeg kommer tilbake til senere, ble lønnsforholdene til skogs-

arbeiderne bedret. Færre skogeiere fikk råd til å leie arbeidskraft. Utvegen ble å ta i bruk flere maskiner. Regjeringa ønsket traktorene velkommen. Traktorimporten ble frigitt i 1952. I skogbrukstellinga fra 1957 kan en lese at det var mer enn 250 firehjuls traktorer i Nord-Østerdalen registrert som redskaper for skogbruket. Tynset skiller seg ut med over 60 firehjuls traktorer.

De første traktorene var små og ikke så godt egnet til utkjøring av tømmer. Hydraulikk som løftet og senket redskaper var noe de fleste bare kunne lese om i lærebøker og tidsskrifter. Fra Utstu Lomnes i Ytre Rendal er det ført timeforbruk til ulike arbeidsoperasjoner for den første traktoren på eiendommen (1953). Selv om dette var en typisk skogbrukseiendom, ble traktoren benyttet mindre enn ¼ av timene i skogen. Så sent som i 1957 ble fremdeles 70 % av alt skogsvirke i Norge drevet fram med hest. Det var halvbeltekonstruksjoner i forbindelse med snøpakkede veier som gjorde det mulig å anvende traktoren i skogen i den utstrekning det ble gjort i 50-årene.

Transport og vei-utbygging

I 50-årene var det fremdeles fløting i hovedvassdragene og i en del tverrelver. Men vi er nå inne i et ti-år med stor aktivitet i utbygging av veier. Begrepet «avsidesliggende skog» endret betydning. Tømmerets økte verdi gav muligheter for større kapitalinvesteringer. I Rendalen ble det private veinettet i hovedsak bygd ut med tanke på skogbruket. Noen steder var dette rene adkomstveier. Andre ganger kunne de bygges for tømmerbiler som kjørte tømmeret fram til fløtingsvassdragene. Ofte var dette veier bygd for kjøring på vinteren.

I de andre bygdene i Nord-Østerdalen var det jordbruket og seterdriften som var utgangspunktet for veiutbyggingen. Formålet med veiene var at melkebilene skulle kunne kjøre inn til setrene for å hente melk. Skogsveiene var ofte bygd ut fra disse seterveiene. Arbeidet med enkle utbedringer kunne gjøres av skogeierne selv, og det ble investert i bormaskiner og dynamitt. Men for de større veianleggene måtte profesjonelle entreprenører til, og de fikk en viktig rolle i endringer som skjedde i bygdene disse årene. De fleste av veiene som ble bygd i 50-årene er senere blitt ombygd etter nye krav som kom.

Håkon Lomnes kjører ut tømmer fra Nordre Fuggdalen i Ytre Rendal i 50-årene. Her blir det kjørt med traktor med halvbelter på snøpakket vei. Foto: Karl M Kværness.

Snøpakkede veier var billige driftsveier og kunne ta ut tømmer i områder som tidligere hadde vært vanskelig tilgjengelige. Som tidligere nevnt, kom også traktorene til sin rett på disse veiene. Bruk av snøpakkede

veier krevde kunnskap, god planlegging og store arealer. Denne teknikken baserte seg på helt spesielle klimatiske forhold. Høye stubber og stein i planlagt vei-trasé ble fjernet. Så ble traséen kjørt med maskin fra tidlig

om høsten, slik at snøen ble pakket og det ble en såle der traktorer og lastebiler kunne kjøre ut tømmeret. Teknikken var gammel, og advarslene hadde hele tiden vært mange: Snøen måtte komme i rett tid. Temperaturen

måtte ikke være for høy, da kjørte en seg ned. Ble det for kaldt, fikk snøen sukker-struktur og ble ikke pakket på riktig måte. Myrene en skulle passere, måtte en kjenne dybden av. Løsnin-gen kunne være å ha alternative hogstfelt en kunne flytte arbeidet over til om det ble problemer med klimaet. Men alt dette krevde en god planlegging og eiendommer med store arealer. Kiær skoger i Ytre Rendal var blant de som kjørte ut mye tømmer på snøpakkede veier.

Ei yrkesgruppe som vokste i bygdene disse årene, var lastebileierne.

Det vanlige var at enkeltpersoner kjøpte lastebiler og tok på seg kjøring. *Sin egen herre – i samfunnets tjeneste* heter jubileumsboka til Norges Lastebileier-forbund. Det å være lastebileier gav høy status og de ble eiere av egen arbeidsplass. Miljøene i skogsbygdene var nådeløst gjennomsiktige og jobbene gikk helst til lastebilsjåfører som hadde ord på seg for å være stabile og pålitelige.

Skogskjøtsel

Rikspolitisk var målet økt produksjon. For å nå dette målet, var skog-

bruket viktig. Det ble påpekt at skogbruket ikke utnyttet sin naturlige mulighet for produksjon av trevirke. I 50-årene gjorde flatehogsten sitt inntog. Og med flatehogsten kom planting og avstandsregulering. Om en unntar fjellskogen, var flatehogst en måte å drive skogen på som gav mer stående m³ pr areal, økt tilvekst og det gav en mer rasjonell avvirking. En slik radikal omlegging av skogskjøtselen var også avhengig av at eierne hadde god kontakt med forskning og fagmiljøer.

I skogsbygder, som Ytre Rendal,

Ytre Rendal i 50-årene. Oppe i lia til høyre ser vi en av de første hogstflatene i bygda. Foto: Karl M Kværness.

kunne denne omleggingen i den politiske diskusjonen sammenblandes med frykten for skogspekulanter og kortsiktig plyndring av skogene. I andre bygder i Nord-Østerdalen var minner fra den harde hogsten i forbindelse med bergverkene fremdeles levende og omleggingen til flatehogst ble motarbeidet av mange. Minner om hvordan skogene ble uthogd levde og var fremdeles levende i familiefortellingene og de store flatene førte tankene til tider med kullkjøring til bergverkene.

Et ledd i utviklingen mot flatehogstene var stripehogst, eller beltehogst som det også ble kalt. Her fikk man den positive effekten med å åpne flater, samtidig som det ble sikret frø fra gjenstående skog langs beltene. Med dagens øyne kan disse stripene virke som fremmedelementer i skogbildet. Men det var antagelig andre grunner til at stripehogsten kun ble et blaff. Stripene nedover lia ble som elver som kanaliserte kald luft. Samtidig ble det unødvendig store arealer med sterilsoner langs kantene inn mot gammelskogen.

Eksempel på kragger som ble hogt ut for å gi vekstvilkår for ungskogen.
MINØ.107029.

Arbeid med skogreising sto sentralt. Mange steder står det å lese at store deler av skogsområdene i Nord-Østerdalen var uthogd i forbindelse med behov for skogsvirke til gruvedindustrien. Og ungsbogen lot vente på seg. Det var stort behov for stolper til gruvene og for virke til kullbrenning. Det var mange bosatt i bygdene i forbindelse med arbeid i gruvene og det var et stort behov for ved og for virke til hustømmer. Allikevel ble ikke skogene fullstendig uthogd. Kullbrenning hadde spesielle krav til skogsvirket som skulle benyttes. Dessuten ble mesteparten av det skogsvirket som ble avvirket til kobbervirket hogd med øks, og virke med mindre dimensjoner ble gjerne prioritert. Da Rørosbanen ble åpnet i 1877 og behovet for kull fra skogene i Nord-Østerdalen forsvant, var stollsaga og tømmerensvansen enda ukjent. Tilbake sto store skogstrekninger der ungsog og mindre virke var tatt ut, men der de store og gamle kraggene sto igjen. Disse kraggene gav en steriliserte rundt trea som hindret ny skog i å komme opp. En viktig del av arbeidet med skogreising besto i hogst av disse digre kraggene, slik at ny skog kunne vokse opp. Det ble en viktig attåtnæring på mange gardsbruk i Nord-Østerdalen med gards-

sager som skar svilletømmer for jernbanen av dette tømmeret. Dette var ikke noe nytt for 50-årene, men det fikk en oppblomstring i dette tiåret.

Arbeidskraft

Med 50-årene kom større mobilitet og det ble økte muligheter for godt lønnete arbeidsplasser andre steder. Samtidig skulle produksjonen i skogbruket opp. Selv om mekanisering og endrede driftsformer økte dagpresasjonene hos skogsarbeiderne, ble det etterspørsel etter arbeidskraft i skogbruket disse årene. Et virkemiddel for å sikre arbeidskraftbehovet i skogbruket, var tiltak for å gi skogsarbeiderne trygge og gode kår, slik at arbeidet ble mer attraktivt.

I skogsbrukstillingen fra 1957 var det registrert 183.000 timesverk utført i skogbruket i Nord-Østerdalen. Med 8 timers arbeidsdag blir dette 24.000 dagsverk. Det er vanskelig å regne om registrerte timesvert til årsverk og antall skogsarbeidere. Det var stor ulikhet i hvor mange timer det ble arbeidet per dag og hvor mange dager en arbeidet i skogen. Industriskogbruket i Ytre Rendal var tidlig ute med tilnærmet helårsarbeid for sine skogsarbeidere. For gardsskogbrukeren var arbeidet i skogen et arbeid en gjorde mellom annet arbeid på garden.

Gardsskogbrukeren

En stor del av skogeiendommene i regionen er små. Små enheter kunne i andre deler av landet bety mer leid arbeidskraft til avvirking i skogen. Eier hadde arbeid utenom garden og driftsenheten var for liten til å investere i nødvendig redskap. Men mange av eiendommene i Nord-Østerdalen er gardsskog, og her passet arbeid i skogen godt inn med årsrytmen på ulike arbeider på garden. Dessuten hadde disse eiendommen gjerne nødvendig redskap. Gardsskogbrukeren var selvstendig næringsdrivende og fikk ikke nytte av alle sosiale ordninger og tiltak for å bedre skogsarbeidernes arbeidsforhold. Gardsskogen ble stående som et speilbilde av arbeidet på garden og på hvor driftig gardbrukeren var. Aktivitet og hogst i skogen var et godt tegn på aktiv drift og ofte på investeringer i gardsbruket.

Skogsarbeideren

Selv om de fleste skogeiendommene i Nord-Østerdalen var mindre gardsskogbruk der det var gardbrukeren selv som sto for meste avvirking og kjøring, krever arbeidsforholdene for skogsarbeiderne sin plass i denne artikkelen. Rendalsbygdene skiller seg ut med mange skogsarbeidere. I disse

årene var 1/3 av alle arbeidstimer i skogbruket i Nord-Østerdalen utført av skogsarbeiderne i Ytre Rendal.

Det var blitt arbeidet med skogsarbeidernes lønnsforhold siden etableringen av Skog og Land og Skogbrukets arbeidsgiverforening 30 år tidligere. I 50-årene hadde det skjedd en utjevning, slik at det ikke lenger var så stor forskjell mellom industri- og skogsarbeiderlønn. I tidsrommet mellom 1939 og 1953 hadde industriarbeiderlønna steget 2,5 ganger, mens skogsarbeiderlønna hadde steget fem ganger. Landsorganisasjonens egen leder, Konrad Nordal, hadde i disse årene et nært samarbeid med regjeringa om den økonomiske utviklinga. LO fikk innvirkning på den økonomiske politikken mot at de til gjengjeld skulle vise måtehold i lønnsforhandlinger. Felles mål var større investeringer i produksjon og velstand på lang sikt.

I dette ti-året skjedde en bedring i sosiale trygder. Det gjald både ved sykdom, arbeidsulykker, arbeidsledighet og ved alderdom. Samtidig fikk skogbruket sitt eget arbeidstilsyn og med det, blant annet forskrifter for skogshusvær. De sosiale trygdene ble forpliktende både for arbeidsgiver og for arbeider. Ordningene forutsatte en økonomisk fundering og

en jevn og stabil arbeidsinnsats.

På nasjonalt plan var boliger til skogsarbeidere et viktig ledd i å gjøre skogbruket til en mer attraktiv arbeidsplass. Det ble motivert til å bedre dette på to ulike måter. Enten ved at skogeieren bygde boliger som skogsarbeiderfamiliene leide, eller at skogeier stilte med boligtomt og tømmer til en rimelig pris for sine skogsarbeidere. I Ytre Rendal var det det siste alternativet som var benyttet mest. Det kunne også dreie seg om frynsegoder som vedskog og billig tilgang til elgjakt.

Tidligere i artikkelen er det vist til at slitet i skogbruket ble borte i 50-årene, men i disse årene ble belastningen gjerne større for mange skogsarbeiderkvinner. Det var slutt på storfamiliene og kvinnene måtte greie seg mer alene på småbrukene når mannen var borte på tømmerhogst. «Trivelig tilværelse med sin familie i gode, vakre og hygieniske forhold» var et motto for skogbrukets arbeidsinspektør, Sønnik Andersen. Her kom elektrisitet og vannforsyning til skogsarbeiderboligene inn som viktige faktorer. I 1951 møtte Olga Mistereggen, skogsarbeiderkone fra Ytre Rendal, som vara på Stortinget. Det gjorde inntrykk da hun fra Stortingets talerstol usminket

fortalte om skogsarbeiderkonas hverdag og ønsket om å få innlagt elektrisitet i hjemmene. Adkomstveier og biler gjorde at skogsarbeiderne etter hvert kunne bo hjemme i arbeidsuka.

Yrkesopplæring og veiledningstjeneste

Gjennom yrkesskolen for skogsarbeidere og utdanning av skogteknikere fikk ungdom impulser om nye muligheter og de kunne stille krav om bedringer.

Det offentlige skogoppsyn hadde en viktig rolle. Jostein Bjørnensen, herredsskogmester i Alvdal og Folldal i disse årene, kan trekkes fram som et eksempel. Han var en motor i å modernisere skogbruket i bygda. Han var flink til å orientere og fikk folk med seg. I 50-årene ble det også ansatt hjelpeblinkere i tillegg til herredsskogmesteren i mange bygder. Hjelpeblinkere var gjerne utdannet skogteknikere som også drev eget gardsbruk. Jobb som hjelpeblikker ble en attraktiv attåtnæring. I og med at de kom rundt i alle delene av kommunen, opparbeidet hjelpeblinkerne en god kompetanse om skogbruket og om driftsforholdene i bygdene. Erfaring fra husdyrhold ble også sett på som en god ballast å ha med for den som skulle blinke. Det gjaldt å ha et

«godt blick i skogen». På samme måte som husdyrbrukeren måtte ha blick for hvilke dyr det var verdt å satse på, var det viktig at den som blinket greide å se hva som var framtidsskog det burde satses på og hva som burde tynnes ut.

I disse årene hadde flere skogbrukseiendommer i Ytre Rendal egne forstutdannede skogbestyrere. På de større eiendommene var skogbruket så viktig at de som skulle ta over eiendommene så det som nødvendig å skaffe seg høyere forstutdanning. Som et eksempel kan nevnes Thomas Burchardt, skogeier og forstkandidat og bosatt i Stor-Elvdal. Han eide også Søndre Fiskvik i Ytre Rendal. Gjennom 50-årene hadde han nær kontakt med skogforskninga på Ås og mange forsøksfelt ble plassert i skogen hans. Kiær skoger i Rendalen, med sin skogbestyrer Per Braaten, er et annet eksempel fra Ytre Rendal på en særdeles aktiv forstmann i det profesjonelle skogbruket i Norge på denne tiden. Hans Th Kiær, administrerende direktør i firmaet And H Kiær & Co, var også en aktiv og positiv person i bygda i disse årene.

Det var populært med skogdager. Her spilte Hedmark skogselskap og Nord-Østerdal skogforening en viktig rolle. Aktuelle temaer innen skog-

bruket ble tatt opp og diskutert. Nye former for skogskjøtsel, skogreising og diskusjon om konsekvenser av ut-

marksbeite var typiske temaer for slike dager.

Knut Rønningen. Herredsskogmester på Tynset. MINØ.049785.

Nye tiår og nye sekler

Det meste av skogbruket, slik det var i 50-årene, er nå historie. Men den evnen nord-østerdølen har vist til å forstå rammene den hadde å arbeide innenfor og evnen til omstilling kan være en god verdi å ta med inn i nye tiår og nye sekler.

Referanseliste

Arkivalia:

Gardsarkiv Utstu Lomnes, Rendalen

Intervju:

Tronsmoen, Ola (2015) Tidligere formann i Hedmark bondelag, gardbruker i Alvdal mm. Født 1928.

Litteratur:

Aukrust, Odd (1965): *Norges økonomi etter krigen: The Norwegian post-war economy*. Oslo: Aschehoug.

Bjørnstad, Axel (1951): *Hematt: fortelling frå ei østlandsbygd*. Oslo: Bøndernes forlag.

Braaten, Leif (1958): *Beretning 1953-1958 Skogbrukets arbeidsgiverforening*. Oslo: Foreningen.

Furre, Berge (1991): *Vårt hundreår: norsk historie 1905-1990*. Oslo: Samlaget.

Haugen, Øivind (1953): *Maskinlære for landbruket*. Oslo: Norsk landbruksteknisk forening.

Sætherskar, Johs. (1952): *Det Norske næringsliv. 11: Hedmark fylkesleksikon*. Bergen: Det norske næringslivs forlag.

Torgersen, Anne Lise S (1995): *Sin egen herre: – i samfunnets tjeneste: Norges lastebileier-forbund 60 år 1935-1995*. Oslo: NLF.

Andre kilder:

Statistisk sentralbyrå (1960): *Skogbrukstelingen i Norge 1. september 1957*. Oslo: Byrået.